

هەلسەنگاندنیکی بەرایى بو هەلبژاردنی ۲۰۲۳ ی عێراق

20-12-2023

نووسەرەکان

زریان روژهەلاتی

کورتە : هەلبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانی عێراق بە بەشداری نزیکی ۱ ملیۆن و ۶۰۰ هەزار دەنگدەر بەرپۆهچوو کە ۸۱٪ی ئەوانە بوون کە مافی دەنگدانیان هەبوو. هەلبەت بەو پێیە کە کۆی گشتی دەنگدەران سەرۆکی ۲۶ ملیۆن کەس دەشن بێژین کە ئەم هەلبژاردنە و ئەنجامەکانی نوێنەرایەتی دەوروبەری ۲۵٪ی هەموو دەنگدەران دەکات. ئەم هەلبژاردنە گەرم بوو نەک لەبەر ئەوەی کە ئەنجامەکانی نوێنەرایەتی خواستی دەنگدەران دەکات بە لێکۆ لەبەر ئەوەی کە دەشن پێشهادی سیاسی گەرم بە داوی خۆیدا بەیئێت.

هەلبەت ئەنجومەنى پارىزگاگانى عىراق بەبەشدارى نىزىكى 1مىليۇن و 600 ھەزار دەنگدەر بەرپۆھچوو كە 41%ى ئەوانە بوون كە مافى دەنگدانىان ھەبوو. ھەلبەت بەبۆيپھى كە كۆى گىشتى دەنگدەران سەرووى 26 مىليۇن كەسن دەشتى بېزىن كە ئەم ھەلبەزاردنە و ئەنجامەگانى نوپنەرايەتى دەوروبەرى 25%ى ھەموو دەنگدەران دەكات. ئەم ھەلبەزاردنە گىزىگ بوو نەك لەبەر ئەوھى كە ئەنجامەگانى نوپنەرايەتى خواستى دەنگدەران دەكات بەلكو لەبەر ئەوھى كە دەشتى پىنشەھاتى سىياسى گىزىگ بەداوى خۇيدا بەھىنەت.

چۆن سەيرى ئەنجامەگان بەگىن؟

جارى بەرلە ھەموو شتىك دەتوانىن بېزىن كە ئەستىرەى بەختى محەمەد حەلبووسى وەك سەركردەى نوپى سوننەگانى عىراق بە دەروشاوھى مایەوھە كە دواى لادانى لە سەرۆكايەتى بەرلەمان چاويكى زۆرى لە سەر بوو. لىستەكەى ئەو لە ئەنبار يەكەم بوو. لىستى دووھم و سىيەمىش ھە لە خۆى نىزىك. لە بەغدا بەھۆى بايگۆتەكەى سەدرەوھە دەرفەتى يەكەم بوونى بۆ رەخسا. لە دىالە لە پلەى دووھم و لە نەينەوا و سەلاھەدىننىش لە پلەى چوارەمدايە.

خالى جىگەى سەرنجى ئەم ھەلبەزاردنە ئەوھەبە كە لىستى دەولەتى ياساى نوورى مالكى سەرەراى ئەوھى نىزىكەى 29 ھەزار دەنگى زىادى كردووھە تەنبا لە پارىزگاى موسەننادا پلەى يەكەمى ھىنا. ئەمەش لە كاتىكدايە كە لە ھەلبەزاردنى 2021دا لانىكەم لە چوار پارىزگادا بە دواى سەدرىبەكانەوھە بوو. ھەلبەزاردنى 2023 لە واتايەكدا رىكابەرى نىوخۆى لايەنەگانى چوارچىوھى ھاوتانەھەنگى بوو كە لەوھەدا، ھاوپەيمانى نەبنى كە دەشتى درىزكراوھى ھاوپەيمانى فەتخ بىت بە ھەندىك گۆرانكارىيەوھە، لە 5 پارىزگادا يەكەمە. لىستى پارىزگارەكانىش (تەسەمىم، ئىبىداع كەربەلا، واست ئەجمەل) لەھەر سى پارىزگاى بەسەر، واست و كەربەلا پلەى يەكەمىيان بە دەستھىنا و ئەوانىش وەك ژمارەبەكى گىزىگ لە رىكابەرىيە نىوخۆبەكانى شىعەدا جىگەى خۇيان كردوھە.

لە راستىدا بە گۆرەى ھەلبەزاردنى سالى 2021 دەنگى كورد زىادى كردووھە بەلام فرە لىستى وەك ھۆكارى سەرەكى پەرتەوازەبوونى دەنگەگانى دەردەكەوئىت. كۆى گىشتى دەنگى سى لايەنى ھاوپەيمانى كوردستان، پارتى و نەوھى نوپى لە 2021 دا 138411 دەنگ بوو بەلام لەم ھەلبەزاردنەدا كۆى دەنگى ھەرسى لايەنەكە 210741 دەنگ بووھە بىجگە لە دەنگەگانى لايەنەگانى دىكەش. كورد بە گىشتى 7 كورسى بەركەوتووھە خالى شىكستەكەى ئەوھەبە كە نەيتوانى نىوھە يان نىوھە 14 دەستەبەر بىكات كە بەو ژمارەى دەنگەوھە شتىكى مومكىن بوو. بەمەش ناچارە بۆ پۆستى پارىزگار لە دەرگاى لايەنەگانى دىكە بەدات. لە سالى 2021 دا كورد لە دىالە 21722 دەنگى ھەبوو، لەم ھەلبەزاردنەدا دەنگى 3 لايەنى كوردى پىكەوھە 39916 دەنگ بووھە. لە نەينەوا، لە سالى 2021دا كۆى دەنگى پارتى و يەكىتى 127021 دەنگ بوو بەلام ئەمسال ئەو ژمارەبە بوو بە 173877 دەنگ. وەك دەردەكەوئىت پىچەوانەى شىعەگان كە لە پارىزگا تىكەلاوھەكاندا ستراتىژى لىستى ھاوبەشىان گرتەبەر لايەنە كوردىبەكان ھەرىكەو بە ھاوپەيمانى و لىستى جىاوازەوھە بەشدارىيان كرد و ئەوھەش واىكرد كە سەرەراى زىادبوونى دەنگى كورد، پەرتەوازەبەكەى بەدا بە كۆلیدا. لە سەلاھەدىن لايەنە كوردىبەكان لەگەل ھاوپەيمانى دىكە بەشداربوون بەوھەش دۆخى ئەوئى جىاوازترە.

لە كەركوك يەكىتى پلەى يەكەمى ھىنا و ئەوھەش تاقىكردنەوھەبەك بوو بۆ سەرۆكى ئەو حىزبە دواى ئەوھى كە پىگەى خۆى وەك سەرۆكى حىزبەكەى قايم كرد و وادىارە لەوھەشدا سەركەوت. لە ھەلبەزاردنى 2021دا 73371 دەنگى ھەبوو بەلام ئەمجارە بۆ نىزىكەى 140 ھەزار دەنگ بەرزى كردوھە. لە كەركوك توركمانىش دابەشىوون. بۆ توركمانى سوونى- بەرەى توركمانى و توركمانى شىعى. بەرەى توركمانى نەيتوانى پىگەبەكەى بەھىز دەستەبەر بىكات و 2 كورسى بردووھەتەوھە. عەرەبى سووننەش بە شىوھەبەكى بەھىزتر لە جاران دەركەوتوون.

كارىگەرى ئەنجامەگان

ئەنجامى ھەلبەزاردنەگان پىگەى چوارچىوھى ھاوتانەھەنگى لە سىياسەتى عىراقدا بەھىزتر دەكات. ئەوان كە ئىستا لە پەرلەمان زۆرىنەن و سەرۆكايەتى حكومەتىشيان لايە لەرپى دەسەلتانى پارىزگار و ئەنجومەنە خۆجىيەكانىشەوھە ئەو پىگەبە بەھىزتر دەكەن. نفوزى ئەوان تەنبا بە ناوچەگانى باشوور و ناوھەراستى عىراقەوھە سنووردار نابىت بەلكو لەرپى لىستەگانى خۇيان يان ئەو كەرسەستە سىياسىيانەى كە لە دەستىاندایە رۆلىان لە شىكلىپدانى ئىدارە محەللىبەگانى نەينەوا و كەركوك و تەنانت ئەنبارو سەلاھەدىننىش دەبىت. لە نەينەوا لىستى نەينەوا لىئەھلىھا كە ھى نەجم جىوورى پارىزگارى پىشوو نەينەواپە پلەى يەكەمى ھىناوھە بۆ ئەوھى كە بىئەوھە بە پارىزگار پىوئىستى بە ھاوكارى لىستە شىعەبەكان ھەبە تا لە ياساى رىشەكىشكردنى بەعش رىزبەرى بىكەن كە بە ھۆبەوھە دەستى لە كار كىشبووھەوھە.

ليسته‌كه‌ي حه‌لبووسى ئه‌گه‌ر به‌ ته‌ماب‌ئيت كه‌ پۇستى سه‌رۇكى په‌رله‌مان وه‌رېگ‌رئته‌وه‌ پيويست به‌ ره‌زامه‌ندى لايه‌نه‌ شيعيه‌كان هه‌يه‌ له‌ په‌رله‌مان كه‌ ره‌نگه‌ ئه‌وانيش له‌ به‌رامبه‌ردا داواى رۇلى زياتر له‌ ئه‌نبار بكن. هه‌روه‌ها كورديش بۇ وه‌رگه‌رتنى پۇستى پاريزگارى كه‌ركوك كه‌ داواكارى هاوبه‌شى لايه‌نه‌ كورديه‌كانه‌، پيويستيان به‌ پالشى ئه‌وان هه‌يه‌.

خالىكى ئه‌وه‌يه‌ كه‌ له‌وانه‌يه‌ سهدر به‌م ئه‌نجامه‌نى ئىستا ئاسووده‌تر بئيت كه‌ نورى مالكى نه‌يتوانى له‌ زۇرئك له‌ پاريزگاندا بئيت به‌كه‌م و به‌سره‌ش ده‌ست هاوبه‌يمانى نه‌بنى نه‌كه‌وت. سه‌رگه‌وتنى هاوبه‌يمانى نه‌بنى له‌ 5 پاريزگاندا كه‌ له‌لايه‌ن هادى عامريه‌وه‌ سه‌رۇكايه‌تى ده‌كرئت له‌ گه‌ل سه‌رگه‌وتنى 3 پاريزگارى پيشوو(كه‌ربه‌لا- واست- به‌سره‌)، بۇ سهدر بزاره‌كه‌ى باشته‌ره‌ له‌وه‌ى كه‌ ليه‌سته‌كه‌ى مالكى به‌كه‌م بوايه‌. چونكه‌ سهدر ئاسانتر ده‌توانئيت له‌گه‌ل ئه‌و پاريزگارگه‌كانه‌ وه‌ادى عامريدا مامه‌له‌ بكات. بابته‌يكى ديكه‌ ئه‌وه‌يه‌ كه‌ ركباه‌ره‌ سوونيه‌كانى حه‌لبووسى كه‌ زياتر كوئه‌ سياسه‌تمه‌دارو وه‌زيرانى كابينه‌كانى پيشوو بوون، وه‌ك رافع عيساوى و خاليد عوبئيدى و ئه‌وانى ديكه‌، نه‌يانتوانى حه‌لبووسى به‌زينن. به‌وه‌ش، حه‌لبووسى وه‌ك به‌هيزترين پياوى جيلى نوئى سه‌رگرده‌به‌تى سوننه‌ ناوى خوئى تۇمار كرد.

له‌وانه‌يه‌ ئه‌و كورسيانئى كه‌ لايه‌نه‌ كورديه‌كان له‌ دپاله‌، سه‌لاحه‌دين، كه‌ركوك و نه‌ينه‌وا هينايان كه‌مترئيت سه‌ره‌راوى ئه‌وه‌ى كه‌ به‌ گشتى ده‌نگى كورد زۇرت بووه‌. به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش له‌ قۇناخى داهااتوودا رۇليان له‌ ئيداره‌ى محه‌للى و ئه‌نجومه‌نى پاريزگانى كه‌ركوك و نه‌ينه‌وا زياتر ده‌بئيت كه‌ له‌داوى 2017وه‌ تووشى گرفت ببوو كه‌ ئه‌وه‌ش له‌ هه‌لومه‌رجى ئىستادا ئه‌رئنيه‌.

سه‌رگه‌وتنى ياساى و گرتى نوينه‌رايه‌تى

مشتومرې زور له‌سه‌ر چۆنيه‌تى به‌رئيه‌چوونى پرۇسه‌ى هه‌لبژارده‌كه‌ نيه‌ و له‌ رواله‌تدا وادياره‌ كه‌ كيشه‌به‌كى ياساى نيه‌ به‌لام پرسى سه‌ره‌كى لئزه‌دا ئه‌وه‌يه‌ كه‌ ئه‌نجامه‌كان تا چه‌ند نوينه‌رايه‌تى خواستى خه‌لك ده‌كن. له‌ به‌غدا و 9 پاريزگاي باشوور و نيوه‌راستى عئراقدا، بئجگه‌ له‌ به‌سره‌ و موسه‌ننا كه‌ رئزه‌ى ده‌نگدان تيياندا زيادى كردوو، له‌ ئه‌وانى ديكه‌دا، ئاستى به‌شدارى به‌شئوه‌ى رئزه‌ى 7% كه‌متر له‌وانه‌ى سالى 2021 بووه‌. ده‌شئى ئه‌مه‌ش به‌هۆى كارگه‌رى سه‌دره‌وه‌ بوئيت كه‌ داواى بايكوتى كردبوو. به‌رزى رئزه‌ى ده‌نگه‌دان واده‌كات كه‌ سهدر براوه‌يه‌كى غايى ئه‌م هه‌لبژارده‌ بئيت و ئه‌مه‌ش بۇ قۇناخى داهااتوو ده‌ستى ئاوه‌لاتر ده‌كات، ئه‌گه‌ر بئيت و په‌نا بۇ شه‌قام و ناره‌زاى سياسى ببات.

رئزه‌ى به‌شدارى له‌ هه‌لبژاردن و ژماره‌ى هاوبه‌يمانيه‌كانى هه‌لبژاردنى 2023			
ژماره‌ى هاوبه‌يمانيه‌كان	2023	2021	پاريزگا
6	59	48	سه‌لاحه‌دين
8	40	46	بابل
7	43	46	دياله
7	40	44	كه‌ربه‌لا
10	65	44	كه‌ركوك
7	45	44	موسه‌ننا
9	37	44	واست
9	57	43	ئه‌نبار
4	29	43	ميسان
8	31	42	زيقار
10	53	42	نه‌ينه‌وا
8	38	42	قادسيه‌
8	32	41	نه‌جه‌ف
11	43	40	به‌سره‌
16	32	34	به‌غدا-كه‌رخ
	21	31	به‌غدا-ره‌سافه‌

هه‌لبه‌ت ديمه‌نى به‌شدارى له‌ پاريزگانى كه‌ركوك، سه‌لاحه‌دين، ئه‌نبار و نه‌ينه‌وا جياوازتر بووه‌و، رئزه‌كه‌ى له‌ نيوان 03- 10 گؤراوه‌ و ئه‌مه‌ش رئزه‌ى گشتى ده‌نگدانى له‌ هه‌موو عئراق به‌رتر كردوته‌وه‌. هۆكارى ئه‌مه‌ش بۇ فاكته‌رى تۆخبوونه‌وه‌ى ركباه‌ريه‌ نه‌ته‌وه‌بى- ئاينيه‌كان و هه‌بوونى ركباه‌رى توندى هاوبه‌يمانيه‌كان ده‌گه‌رئته‌وه‌. بئجگه‌ له‌ سه‌لاحه‌دين، له‌و پاريزگايانه‌دا كه‌ هاوبه‌يمانيه‌كانى

هەلبەت زۆرتەر بوون، ریزەى بەشدارى خەلكىش زياتر بووه. بەغدا، بەسرە، كەركوك و نەينهوا لە ريزى ئەو پاريزگايانه بوون كە زۆرترين هاوپهيمانيى هەلبەتارديان تيدا كراو لە هەموو ئەوانەشدا بيجگە لە كەرتى رەسافەى بەغدا ريزەى بەشدارى بەرز بووه.